

Ta de nasalearring yn it Frysk* (diel II)

WILLEM VISSER

(it earste part fan dit artikel is ferskynd yn it foarrige nûmer fan TFT, s. 33-49)

6. Rekking en nasalearring

6.1 Nasalearring mei rekking, in syngroane regel?

Der binne yn 't Frysk gefallen dat in nasalearre fokaal dúdlik langer is as in (net-) nasalearre wjergader en boppedat ek oars is fan kwaliteit, bgl.: (ik) win [vɪn] - (do) winst [vɪst] - (de) winst [vɛ:st].¹⁰ Ferlykje foar dat ferskil fan lingte en kwaliteit ek de pearen heech-hichte, leech-lichte, breed-bridte.¹¹ Riemersma (1979:56) seit: "Mai nazzeljerring gjit yn gwón gefallen rekking fon de oarsprónklek kwatte fokaal anneks. Dut hat pleats bij ..." (ûnderstreking fan my, W.V.). Oan 'e formulearring te sjen giet Riemersma derfan út dat it hjir om in syngroan proses giet; op side 79 nimt er de rekking mei de fiskheakjenotaasje yn 'e syngroane regel op. Rekking komt neffens him foar by:

- a. substantyffoarming fan ferbaalstam mei suffiks -sel: wynsel
 - b. substantyffoarming fan ferbaalstam mei suffiks -st: fynst
 - c. substantyffoarming fan substantyf mei suffiks -sel: mânsel
 - d. adjektyffoarming fan ferbaalstam mei suffiks -sk: wynsk
 - e. adjektyffoarming fan substantyf mei suffiks -sk: hûnsk
 - f. adverbiumfoarming fan adverbium mei suffiks -s: jûns
 - g. gearstalling mei help fan oergongs -s: jûnspraat
- (Riemersma (1979:56), omstavere en in letter jûn)

Neffens Riemersma (1979:56,57) komt rekking allinich foar foar in folgjende /s/, mar dan moat der tusken it nasalearre lûd en /s/ in morfeemgrins wêze; fierders moat it nasalearre lûd de haadklam binnen de wurdgrinzen hawwe.

It suffiks -st fan 'e twadde persoan singularis by ferba mei de stam op -n (swak I en sterk) en dat fan 'e superlatyf by adjektiva en adverbia op -n feroarsaakje gjin rekking; Riemersma nimt oan dat dat sa is, omdat taalbrûkers de gearhing tusken besibbe foarmen sa grut mooglik hâlde wolle. It substantyf de fynst soe fierder fan 'e besibbe foarmen fan it paradigma fan fine ôf stean en dan soe der minder oanlieding wêze om de rekking "te blokjerjen". Yn syn regel lit er it trochgean fan 'e rekking beskiede troch de ôfwêzichheid fan it 'feature' "morfemyske sibskip" dat jin as wakker ad hoc oankomt.

Riemersma doelt op it "One Meaning One Form"-prinsipe. Dat prinsipe hâldt yn dat taalbrûkers foar ferskillende foarmen graach ferskillende betsjuttingen ha wolle en dus foar twa of mear foarmen net ien betsjutting. Allomorfy, it hawwen fan twa of mear foarmen foar ien betsjutting, komt fansels gauris foar. Neffens it OMOF-prinsipe sille de taalbrûkers besykje om dat lyk te striken. Se sille, at dat kin, besykje om fonetysk beskate regels dy't foarmferskaat feroarsaakje, morfologysk te ynterpretearjen. Brekking bgl., dat fan oarsprong in fonetysk beskate regel is, is morfologisearre, dat wol sizze de fonetyske ferklearing fan it ferskynsel is ferfongen troch in morfologysken-ien: brekking komt foar at it grûnwurd in suffiks efter him krijt of diel fan in gearstalling wurdt. De foarm beam "betsjut" no sokssawat as "beam iental", wylst de foarm bjem- mei "beam meartal, ferlytsingswurd, ensfh." assosearre wurdt. De lêste stap is, dat allomorfen har oaninoar oanpasse, dat der wer ien foarm ûntstiet, bgl. guos-guozzen; de brekkingsregel is, foar dat gefal teminsten, weiwurden út 'e grammatika.

Yn ferbân mei automatyske regels is allomorfy in hiel gewoan ferskynsel. Troch nasaalassimilaasje bgl. hat it morfeem /lɔ:n/, betsjutting "lân", trije fonetyske foarmen, ntl. [lɔ:n, lɔ:m, lɔ:n], yn bgl. lân-oanmakker, lânbou, lângeanne. Al sil in taalbrûker mooglik besykje en ferbyn dy trije foarmen mei trije betsjuttings, it slagget him net.

Nasalearring is in automatyske regel fan it hjoed-deiske Frysk. Nasalearring mei rekking moat fan oarsprong ek in suver fonetysk beskate regel west hawwe, mar is morfologisearre: it komt allinnich mar mear foar at it grûnwurd beskate suffiksen efter him krijt.

Dy rekking sels wol Riemersma sjen as in soarte fan Ersatzdehnung: as kompinsaasje foar it weifallen fan 'e /n/ wurdt de fokaal lang; Tiersma (1979a:170;1980:14-16) hat it oer "compensatory lengthening". Fokaal /n/ /s/ steane dan yn 'e regel yn ien endeselde syllabe. Yn 2.2 is der al op wiisd dat nasalearring, fonetysk sjoen, altyd lykop giet mei rekking.

Rekking komt foar by beskate suffiksen, net yn alle foarmen mei fokaal /n/ + /s(-)/ dêr't it oars wol kinne moatte soe. It is dêrmei in ymproduktyf, bestjurre prosedee en de foarmen dêr't it yn wurke hat, binne leksikalisearre.

Der binne ek wurden dy't oan it oerflak al in nasalearre lange fokaal hawwe, mar net in mooglike njonkenfoarm mei koarte fokaal /n/, bgl.: blâns, bûns, grins, hynst, meunster, winsk. Sokke wurden hawwe gjin ynterne grinssymboalen. Rekking yn monomorfematiske, monosyllabiske wurden liket hiel algemien: de kombinaasje fan koarte fokaal /s/ sille jo dêr net fine. At rekking net in algemiene regel is, kinne wy yn sokke wurden net fan rekking útgean en moat ûnderlizzend in lange fokaal oannommen wurde.

Rekking is altyd in /s/ mei mank. Der binne trije kloften, /-ns, -nst, -nsk/, dy't binnen ien en deselde syllabe foar nasalearring soargje kinne, al sit der dan no in morfeemgrins tusken /n/ en /s(-)/; by -sel is der èn in syllabe- èn in morfeemgrins. Mar dy morfeemgrins op himsels is net krúsiaal; it aard fan it suffiks makket út oft der rekking is of net. De tige frekwinte en produktive suffiksen -st (twadde persoan singularis by

ferba), -st (superlatyf), -s (pluralis), -s ((partitive) genityf) feroarsaakje, at se yn konfiguraasjes bedarje dy't ynput foar de nasalearringsregel wêze kinne, nea nasalearring mei rekking, mar allinnich mar nasalearring.¹² It suffiks -ster foar it foarmjen fan froulike nomina agenta liket my gjin nasalearring mei rekking op te leverjen; dat fan plaknammen ôflate bewennersnammen of adjektiven al yn Boarnster [bʊ̯ɑːstr̥] en Terhernster [tr̥hɛːstr̥], mar dat binne neffens my leksikalisearre gefallen.

Tiersma (1979:171;1980:14-16) merkt op, dat yn Grou by âldere minsken nasalearring mei rekking ek foarkomt by de twadde persoan singularis by ferba. De jongerein hat yn dy gefallen gjin rekking mear, mar noch al yn 'e troch Riemersma neamde gefallen (sjoch hjirfoar s. 69).

It liket der dus op dat nasalearring mei rekking ienkear in produktyf proses west hat. It moat begongen wêze as in folslein fonetysk kondisjonearre regel, ûntstien troch in fonetyske tendins. Dat is in feroarings-tendins dêr't, op grûn fan fonetyske artikulaasje- en persepsjefeiten, fan ferwachte wurdt dat er maklik syn beslach krije kin; yn 'e measte gefallen giet it dan om ferskynsels fan ko-artikulaasje (Van der Hulst (1978: 448)). Nei't sa'n regel ynearsten wurke hat op alle foarmen dy't oan syn strukturele beskriuwing foldogge, begjint er him te stabilisearjen en wurdt yn beskate gefallen ferplichte.¹³ De regel wurdt dan bgl. kondisjonearre troch in morfologyske kategory.

Nasalearring mei rekking foar /s/ wurke earst mooglik op elke sekwinsje F /n/ /s/, dêrnei allinnich mar mear op F /n/+s/. It is lykwols ek hiel goed mooglik, dat de opkommende regel drekt al blokkearre waard troch de wurdgrins. De morfeemgrins blokkearre him net. Doe't yn monomorfematyske wurden mei oarspronklik ûnderlizzend F /n/ /s/ alles ek rutsen wie, koe nasalearring mei rekking opfette wurde as in morfonologyske regel: F F:/ __n+s.¹⁴ Sa'n regel is dan net suver fonetysk, mar moat yn morfonologyske termen beskreaun wurde. De regel waard net morfologisearre omdat de fonetyske kondysjes ferlern gongen, mar omdat er morfologysk ynterpretearre waard. Mei de morfeemgrins as kondisjonearring is rekking oer de wurdgrins útsluten.

6.3 Rekking en ymproduktive wurdfoarmingsregels

Yn 'e troch Riemersma neamde gefallen (sjoch 6.1) hawwe wy, tinkt my, te krijen mei de oerbliuwsels fan in earder produktive regel dy't op de iene of de oare wize leksikalisearre binne. Dat dy rekkingsgefallen net weromstrukturearre binne nei foarmen mei koarte fokaal, moat wol komme troch it aard fan 'e morfologyske regels dy't foar de foarming fan dy wurden soarge hawwe. Dat lykje my net mear produktive regels ta. Neffens Schultink syn definysje is produktiviteit yn 'e morfology:

"de voor de taalgebruikers bestaande mogelijkheid door middel van het morfologisch procédé dat aan de vorm-betekenis-correspondentie van sommige hun bekende woorden ten grondslag ligt, onopzettelijk een in principe niet telbaar aantal nieuwe formaties te vormen"

Schultink (1961:51)

Om fan in produktyf prosedee prate te kinnen, is it dus net genôch dat der nije tapassingen fan komme, sa'n útwreiding moat ek in regelmjittich, ûnbedoeld en ûnopsetlik karakter hawwe. Sa'n produktyf prosedee wurdt wol in gefal fan "rule-governed creativity" neamd; "foarmingen sûnder euvelmoed" is dêr yn 't Frysk al ris foar útsteld, versus "mei sin-foarmingen".¹⁶

It sil klearrichheid ha dat de útkomsten fan net-produktive regels leard wurde moatte, en fangefolgen moatte se op de ien of oare wize yn it leksikon opnommen wurde.

Produktive wurdfoarmingsregels hawwe oan 'e iene kant in analysearjend karakter, it binne redundânsjeregels foar oerflaktefoarmen dy't se oaninoar relatearje; oan 'e oare kant hawwe se ek in generearjende funksje en beskiede se mei de noasje "mooglik wurd". Ymproduktive regels hawwe allinnich mar in analysearjende funksje, se relatearje allinnich mar leksikale items oaninoar en hawwe sadwaande in hiele oare status as folslein produktive regels. Se hearre ta it analytysk-enumerative part fan it leksikon, de oaren ta it produktyf-generative. Yn 'e ymproduktive sektor fan 'e taalsystematyk

kinne inkeld ynduktive generalisearringen makke wurde sûnder watfoar foarsizzende krêft ek. Ymproduktive regels drukke subsystematyske regelmjittichheden út tusken ynternalisearre alternanten.

At wy weromgean nei de rekkingsgefallen (6.1), moatte der hieltyd twa fragen by steld wurde: is de wurdfoarmingsregel noch produktyf en hawwe de útkomsten derfan net te foarsizzen, idiosynkratyske eigenskippen of net.¹⁷

- a. substantyffoarming fan ferbaalstam mei suffiks -sel
Der binne frijwat fan sokke ôfliedingen. Yn it Frysk Wurdboek, diel I: Frysk-Nederlânsk fan 1956 fûn ik wol sa'n fyftich, en der binne fansels gâns mear. Mar is it noch in produktyf prosedee, komme der mei oare wurden op in ûnopsetlike, net-ynsidintele wize nije ferbaalôfliedingen op -sel by? My tinkt fan net.

De njoggen rekkingsgefallen dy't ik fûn haw, binne: begjinsel, bewynsel, ferskynsel, omwynsel, skynsel, útrinsel, útwynsel, wynsel (winliks fjouwer kear wynsel). Utrinsel koe ik net; ik rek it net, at ik it sis. Mooglik rint de rekking yn dizze wurden ek wol werom; wurden as skynsel en ferskynsel heart men ek wol mei koarte nasalisearre fokaal, mar dat leit yn 'e reden neffens it aard fan 'e opake regel.

Wa ferbynt begjinsel mei it ferbum begjinne, ferskynsel mei ferskine? De betsjuttingen fan 'e substantiven hawwe har fierhinne ferselsstannige neffens it ferbum. It kin wêze dat de rekking dy "ferfrjemding" mei stipet.

De wurdfoarmingsregel dy't mei -sel substantiven fan in ferbaalstam ôfliedt, is net mear produktyf. Hy kin noch as ûnproduktive regel yn 'e grammatika opnommen wêze. Mei help dêrfan kin de taalbrûker noch in relaasje lizze tusken de twa leksikale ienheden. Sa'n regel is te ferlykjen mei in relasjonale regel foar fonologyske ferskynsels. Hy soe de folgjende foarm hawwe kinne:

$$[X]_F \longrightarrow [[X]_F + sel]_N \quad '....'$$

Ik haw net besocht om de betsjutting te omskriuwen, mar dy docht hjir ek net ta de saak. Sokke ymproduk-

tive regels wurkje as redundânsjeregels yn it leksikon. It gebrûk derfan ferskilt fan persoan ta persoan: de ien leit mear relaasjes tusken leksikale ienheden as de oar.

- b. substantyffoarming fan ferbaalstam mei suffiks -st
 Dat is wer in net-produktyf prosedee. Ik haw fûn: bringst, fangst, (fer)langst, betingst, komst en de rekkingsgefallen fersjinst(e), geunst, keunst, wenst, fynst, tsjinst, útfynst, winst. Wat de betsjutting oangiet hawwe de lêsten har folslein ferselsstannige neffens it grûnwurd. De ûnproduktive wurdfoarmingsregel sjocht der sa út:

$$[X]_F \longrightarrow [[X]_F + st]_N \quad '....'$$

- c. substantyffoarming fan substantyf mei suffiks -sel
 Riemersma syn foarbyld mânsel doocht net; dat is in ferhoalen gearstalling fan man + stal en is sa fansels leksikalisearre. In wurd as himpse is dermei te ferlykjen. Dat mânsel al in rutsen fokaal hat, wiist derop dat it wurd syn gearstellingskarakter ferlern hat, doe't nasalearring mei rekking noch in produktive regel wie.¹⁸
- d. adjektyffoarming fan ferbaalstam mei suffiks -sk
 Wer in langer net-produktyf prosedee. Yn 'e útspraak is dy -sk yn 'e measte wurden ta -s reducearre, mar foar de produktiviteit makket dat neat út. It soe sa wolris wêze kinne, dat dy -s faker foarkomt neigeraiden it ferbân tusken grûnwurd en ôflieding sterker oanfield wurdt, tink bgl. oan de lânnammen en de derfan ôflate adjektiven en substantiven foar taal-oantsjutting, en dat -sk bewarre wurdt yn dy gefallen dat der finaal gjin ferbân mear field wurdt. De potinsjele rekkingsgefallen dy't ik fûn, binne húnsk, dúnsk, lúnsk, slynsk, stúnsk, wenssk, wynsk. Ik wit net krekt oft ik yn al dy gefallen ek rekking haw; yn wurden dy't ik net ken en foar it earst ûnder eagen krij yn 'e regel net, yn in my fan âlds bekend wurd as dúnsk al.
- e. adjektyffoarming fan substantyf mei suffiks -sk
 Dêr jildt itselde foar as d. De potinsjele rekkingsgefallen dy't ik fûn: bernsk (dêr't yn myn dialekt

it grûnwurd ek in lange fokaal hat; yn bernskens regelmjittige ferkoarting), hûnsk, moarnsk, skarlûnsk, ûndergrûnsk. Foarmen lykas foarynsk, efterynsk kinne hjir ek by ûnderbrocht wurde. De regel foar d en e sjocht der sa út:

$$[X]_{F,N,Adv,Adj} \rightarrow [[X]_{F,N,Adv,Adj} + sk]_{Adj} '...'$$

- f. adverbiumfoarming fan "adverbium" mei suffiks -s¹⁹
 Riemersma jout as foarbyld jûns. Jûn jin sawol substantyf as adverbium wêze. Sjogge wy lykwols nei de oare tiidoantsjuttende wurden dy't ek mei help fan -s as adverbium fungearje kinne: dei, wike, middei, moarn, nacht, jier, kear, dan docht bliken dat dat allegearre allinnich mar substantiven binne. Wy kinne hjir dan ek mar better prate fan: adverbiumfoarming fan substantyf mei -s. Dêr past pûns ek by. It seit himsels dat it om in sluten klasse fan wurden giet. Guon numeralia hawwe ek sa'n -s: twads, trede bgl. De regel is sa:

$$[X]_N \rightarrow [[X]_N + s]_{Adv} '....'$$

De relaasje sil troch de measte minsken grif noch wol oanfield wurde.

- g. gearstalling mei help fan oergongs -s
 Omdat it oergongslûd in net te foarsizzen eigenskip fan in gearstalling is, wurdt ien dêrmei drekt leksikalisearre.²⁰ Ik haw fûn: hûnsdagen, jûns-, pûns-wicht, pûnswurden, bûnsarke, bûnsfolk, bûnskeatsen; dêr haw ik rekking. Yn wurden as allemansfreon, allemansgading, aronsstêf, aronstsjelk, blynseach, mansdiel, manspart, ûndergrûnsploege net. Mooglik hinget dat gear mei it ûnbeklamme wêzen fan fokaal, /n/, mar dat giet foar alle gefallen net op. Ik leau net dat der nije gearstallingen mei in oergongs -s by komme dy't foar nasalearring mei rekking soargje, of se moatte oanslute by al bekende formaasjes, lykas bûnskeatsen dat ik lêsten foar Radio Fryslân heard. Dat de measte rekkingsgefallen in rutsen /u/ hawwe, seit mooglik wat oer de geskiktens fan fokalen foar rekking: hege fokalen litte har faaks makliker

rekke as lege. De oergongs -s is op himsels noch wol in produktyf fenomeen; mar at er ferskynt, bedarret de gearstalling dy't er mei makket, fuortendaliks yn it leksikon.

h. it wurd "minst"

It produktive superlatyfsuffiks -st feroarsaket oer 't generaal gjin rekking by adjektiven en adverbia op -n. In útsûndering is minst. At dat slacht op kwaliteit (Nederlânsk "slechtst"), koe it regelmjittich fan min ôflaat wêze; slacht it op kwantiteit (Nederlânsk "minst"), dan is syngroan de grûntrep "in bytsje" of "in pear" bgl. en is minst dus in ûnregelmjittige en leksikalisearre foarm. Tiersma (1980:16) merkt foar de komparatyf minder op dat dy in /d/ hat neffens in no net mear produktive regel en dêrom sa yn it leksikon opnommen wurde moat. Dat dy /d/ dêr bewarre wurdt, hat ek mei in semantyske oarsaak. Dat minst [mɛːst] net weromstrukturearre is, sil sa ek ferklearre wurde moatte.

6.4 Rekking as relasjonele regel

Mei help fan in ûnproduktive wurdfoarmingsregel kin in taalbrûker noch in relaasje lizze tusken twa leksikale ienheden. Sokke regels is de rekking net yn begrepen, want dat is in fonologysk fenomeen. Rekking (mei nasalisearring) is in opake, ûnproduktive regel, mar it sil wol sa wêze dat de taalbrûkers, de iene mear, de oare minder, it ferbân tusken de foarm mei koarte en dy mei lange fokaal noch oanfiele/begripe.

Tiersma (1980:73-76) presintearret it yn myn eagen bêste regeltype om soks te ferantwurdzjen, ntl. de relasjonele regel. Sa'n regel relatearret leksikale ienheden oaninoar op in net-generative wize; beide foarmen binne dan yn it leksikon opnommen, oars as by in transparante generative regel, wannear't allinnich de ûnderlizzende foarm opnommen is. Sa'n regel is opsjoneel en jout gjin rjochting oan, net ien fan 'e relatearre foarmen kin as "ôflaat" of "ûnderlizzend" oanmurken wurde.

Yn it algemien nimt it tal alternânsjes dat mei in relasjonele regel ferbûn wurdt ôf, omdat dy weromstrukturearre wurde nei ien fan 'e twa foarmen; op 't lêst

wurdt de regel hielendal wei.

In relasjonele regel foar it gefal fan nasalearring mei rekking kin der sa út sjen:

(9) $F \rightarrow F: / \text{ ————— } /n/ + [\text{suffiks mei } /s(-)/]$

De omkriten foar de rutsen fokaal binne spesifisearre, by konvinsje ferskynt de koarte alternant dan op 'e oare plakken: rutsen fokaal komt foar foar /n/, morfeemgrins en in suffiks mei /s(-)/; koarte fokaal earne oars. In foarm as /ve:nst/ kin mei boppesteande regel ferbûn wurde mei /vIn/.

7. Nasalearring en konverzjeregels

Yn 6. is sein dat nasalearring mei rekking in langer ûnproduktyf proses is en der is besocht om dat mei in regel te ferantwurdzjen. Der binne lykwols noch in pear gefallen dat oan it oerflak in lange nasalearre fokaal foarkomt, bgl. garânsje [gər^o:sjə], yntins [int^ẽ:s], pretinsje [prət^ẽ:sjə]. Dat fine jo dus by frjemde wurden. De Nederlânske wjergaders fan boppesteande trije wurden binne: garantie, intens, pretentie. No is it sa dat frjemde wurden oer it generaal oer it Nederlânsk yn it Frysk komme. Se wurde dan yn 'e regel op fonetysk nivo oan it Frysk oanpast: in frjemd wurd dat yn it Nederlânsk bgl. mei in /v/ of /z/ begjint, krijt yn it Frysk op dat plak /f/ of /s/. Yn frjemde wurden wurdt ek gewoan nasalearre, at oan 'e kondysjes foldien wurdt, bgl. ynsekt [is^ẽkt], ynfeksje [if^ẽksjə].

By de hjirboppe neamde gefallen liket it wol as wurdt in hiel Nederlânsk wurddiel omset yn in Fryskenien. Foar it ferantwurdzjen fan 'e Nederlânsk-Fryske alternânsjes

-antie	-	-ânsje
-ens	-	-ins
-entie	-	-insje

kin it bêste in konverzjeregel postulearre wurde (ferl. Sjölin (1976:46-49)). Sa'n regel drukt út dat der by taalbrûkers in identifikaasje is fan in Nederlânske mei

in Fryske foarm op grûn fan beskate korrespondinsjes yn 'e fonologyske struktuer fan beide talen. Sa kinne de regels der útsjen:

- (10) Nederlânsk /an(t)si/ = Frysk /ɔ:nsjə/ /K — # #
 Nederlânsk /ɛns/ = Frysk /e:ns/ /K — # #
 Nederlânsk /ɛn(t)si/ = Frysk /e:nsjə/ /K — # #

Sjölin (1976) jout allegear konverzjeregels foar lûd-korrespondinsjes tusken net-frjemde Nederlânske en Fryske wurden; hjir giet it dan allinnich om frjemde. It wie my der ek mear om te dwaan om oan te jaan dat de rutsen fokaal yn sokke gefallen net it oerbliuwsel fan in net mear produktyf prosedee, mar fan in hiel oare oarder is. Dizze konverzje liket my noch libben ta, dat wol sizze der komme noch wol nije frjemde wurden by mei -ânsje, -ins, -insje. In wurd as stinsel [stê:sl̥] en pûnskaart [pū:ska:t] neist Nederlânsk stencil en pons-kaart moatte ek wol op grûn fan konverzje oan har út-spraak kommen wêze. De regels wurkje net ferplichte; jo hearre sokke wurden ek wol gauris yn 'e Nederlânske, net-konvertearre foarm.

8. Nasalearring en klam

8.1 Nasalearring kin wol yn ûnbeklamme syllaben

Tiersma(1979:172) seit:

"As a rule, Nasalization always operates on a vowel (in the proper environment) which is in a stressed syllable."

Riemersma (1979:56) wiisde derop, dat nasalearring mei rekking ek allinnich mar foarkomt mei in fokaal yn in beklamme syllabe; foar de yn 7. neamde konverzjegefallen jildt dat ek. De /ə/ krijt lykwols nea klam of it moat yn metataal wêze of by kontrastaksint, mar wurdt wol nasalearre yn bgl. in sint [ɛ̃sInt], jin skamje [jɛ̃skamjə], jins [jɛ̃s], oerhearrigens [u.əjɛrəgɛ̃s].

Der binne gefallen dat de nasalearre fokaal yn 'e útspraak alheel wei wurden wêze kin: neffens [nɛfəs],

pensjoen [pə'sju.ən], fansels [fə'sɛls], froumins ['froməs], jinsels [jə'sɛls], bensine [bə'sinə], avensaasje [avə'sa:si], mansjester [mə'sjɛstr], harsens ['hasəs]. In pear dingen falle op: it giet om in redusearre fokaal yn in ûnbeklamme syllabe, mei in syllabe derneist dy't sterke klam krijt. Dy klam liket my sterker ta as yn 'e gefallen fan in sint ensfh., mar kin dat it weiwurden fan 'e nasalearring allinnich ferklarge? Der sit neffens my ek in semantyske oarsaak mei efter. By in sint ensfh. is der alternânsje mei foarmen mei /n/; neist in sint mei nasalearring stiet in auto dersûnder, neist oerhearrigens mei nasalearring stiet goedens [gu.ədɪns] dêr't de syllabisearringsregel gebrûk makket fan 'e ûnderlizzende /n/. By de gefallen fan neffens ensfh. is dy alternânsje der net, of dy wurdt net mear oanfield; it giet dêr om allegear monomorfematyske wurden, wylst by jinsels betizing fan it net sa frekwinte jīn mei jē, as reduksje fan jō, yn 'e reden leit.

8.2 Nasalearring en klam yn frjemde wurden

Tiersma (1979:172/173) wol der op út, dat nasalearring yn syllaben sûnder klam oars is as yn dy dermei: prins en pro'vinsje hawwe in lange, prin'ses en provin'sjaal in koarte nasalearre fokaal.

No is der yn it Frysk gjin produktive wurdfoarmingsregel dy't in froulik fan in manlik substantyf makket mei help fan it morfeem -es(se); prinses stiet neist prins yn it leksikon, al sil it ferbân tusken de twa noch wol oanfield wurde. It ferskil tusken koarte en lange fokaal, at it der is, moat wol gearhingje mei it ferskil yn klam.

It ferskil tusken pro'vinsje mei lange en provin'sjaal mei koarte nasalearre fokaal past yn in hiele rige, bgl.:

konfi'dinsje	- konfidin'sjeel	po'tinsje	- potin'sjeel
sub'stânsje	- substan'sjeel	yn'tinsje	- yntinsjo'neel
pre'tinsje	- pretin'sjeus	kon'vinsje	- konvinsjo'neel
fi'nânsjes	- finan'sjeel	di'stânsje	- distan'sjearje
es'sinsje	- essin'sjeel	ek'stinsje	- ekstin'syf
ek'spânsje	- ekspan'syf		ekstinsi'vearje

It giet dêrby om frjemde wurden, om in aparte laach yn it leksikon. In regel dy't mei it morfeem -aal, -eel, -eus, -yf adjektiven fan substantiven ôfliede soe, soe ek allinnich mar op dat part fan it leksikon operearje meie (Booij (1981:125-127)).

De fraach is dan hoe't dat yn syn wurken giet. Om provinsjaal fan ûnderlizzend /provinsje + aal/ ôf te lieden, soe dan ek noch in regel fan schwa-deleesje wurkje moatte (ferl. Booij (1981:103/104)). By konvinsje -konvinsjoneel soe dêr op de iene of oare wize -on- ek noch by ynfoege wurde moatte, of is it morfeem -oneel? En hoe sit it mei -yf? Dat soe fuort efter yntins oanplakt wurde kinne foar it foarmjen fan yntinsyf, mar om ekspansyf fan ekspânsje ôf te lieden, soe in regel oannommen wurde moatte dy't -je derút kappet of jo soenen oannimme moatte dat -yf oan in woartel ekspâns- fêstheakke wurdt.

Van Zonneveld (1981:277,280) wol hawwe dat foar [+native] -affiksen altyd in syntaktyske kategory, in argumint as basis foarhannen is, mar foar [-native]-affiksen net. Yn Van Zonneveld (1983) stelt er him de fraach oft de grammatika fan it Nederlânsk de morfonology fan alle ôfliedingen beskriuwe moat:

"Het antwoord daarop is negatief: alleen inheemse afleidingen kennen een doorzichtige morfonologie, terwijl de geïmporteerde afleidingen, meestal van Romaanse oorsprong, een morfo(no)logisch beeld oproepen waarin de chaos overheerst." (Van Zonneveld (1983:2))

Dêr docht neffens him oan bliken dat it Nederlânsk wurden of famyljes fan wurden ymportearre hat, mar de frjemde morfologyske systematyk en morfonology net; dus gjin folsleine paradigma's, mar allinnich de ôfsûnderlike leden derfan, dy't allegearre yn it leksikon opnommen wurde moatte. Booij (1982:186, noat 16) wiist de opfettingen fan Van Zonneveld (1981) ôf en nimt oan dat der produktive regels binne dy't bgl. wurden op -isch fan guon op -ie ôfliede en wurden op -atie út guon op -eer: democratisch fan democratie, sterilisatie út steriliseer. Van Zonneveld (1983:17/18)

jout wol ta dat sokke ôfliedingen in bytsje produktyf wurde kinne en har ek útwreidzje nei net-frjemde wurden.

Foar it Frysk liket my in kar út beide alternativen net sa slim ta. Frjemde wurden komme suver altyd oer it Nederlânsk yn it Frysk en wurde dan yn 'e regel op fonetysk nivo wat oanpast oan it Fryske systeem. Mei Van Zonneveld kin ik it wol lykfine dat yn it Nederlânsk de ferbannen tusken de frjemde wurden mei redun-dânsjeregels beskreaun wurde moatte en dat dy net ta it produktive part fan 'e taalsystematyk hearre. Foar it Frysk jildt dat dan namste sterker. Ik nim oan dat de morfo(no)logyske eigenskippen fan 'e frjemde wurden yn it Frysk beskreaun wurde moatte yn termen fan kon-verzjeregels mei it Nederlânsk.

Soms wurdt in hiel Nederlânsk wurddiel omset yn in Frysk-en-ien, bgl. by de al neamde alternânsjes

-antie	-	-ânsje
-ens	-	-ins
-entie	-	-insje

It giet dêrby om in wurddiel mei de haadklam, dy't yn Nederlânske en Fryske frjemde wurden, better as ik net wit, altyd op itselde wurddiel leit. Sa'n regel wurket, liket it, net automatysk; withoe faak hearre jo dat sokke wurden yn it Frysk "op har Nederlânsk" útsprutsen wurde yn tsjinstelling ta bgl. de beklamme inisjele Nederlânske /v/ en /z/ dy't wol altyd /f/ en /s/ wurde. De /s/ yn boppesteande trije wurddielen is kru-siaal foar nasalearring. By de foarmen op -eel en -eus fan 'e hjirboppe neamde wurden bliuwt dy /s/ yn 'e "Fryskere" útspraak, bgl. [kõfĕsjo.ne:l], mar faak wurdt de Nederlânske, mei /t/, ek folslein oernommen, bgl. [konfĕntsione:l] en in wurd as ekstinsyf wurdt ek wol útsprutsen as [ĕkstĕnsif], dus tsjin de nasalearringsregel yn.

Yn de adjektiven en verba fan dy wurden leit de klam net langer op 'e syllabe mei fokaal /n/, mar ien, of twa, fierder. De nasalearre fokaal is dan net lang, mar koart. Mar is it ek de koarte wjergader fan de lange yn it substantyf? At dat sa wie, dan waard yn-tinsyf as [intĭſif] en konvinsjoneel as [kõfĭsjone:l]

útsprutsen; men heart lykwols meast [int̥sif] en [k̥ɔf̥s̥jone:l], dus mei /ɛ/ dy't it Nederlânsk dêr ek hat; substansjeel en finansjeel heart men meast as [s̥ɔpst̥as̥je:l] en [fin̥ās̥je:l], dus net mei /ɔ/ as ferkoarting fan /ɔ:/ yn it Fryske substantyf, mar mei /a/ lykas yn it Nederlânske adjektyf. Dat pleitet der neffens my ek foar om oan te nimmen dat sokke adjektiven en verba streekkrjocht út it Nederlânsk wei yn it Frysk komme en net fan it substantyf ôflaat wurde.

Tiersma syn hoedene stelling dat nasalearring yn 'e regel foarkomt mei in fokaal yn in syllabe mei klam, is net alhiel wier. De sjwa kin wol nasalearre wurde; yn guon leksikalisearre wurden is de nasalearring weiwurden en allinnich de sjwa oerbleaun. De gefallen fan lange nasalearre fokaal yn beklamme en koarte yn ûnbeklamme syllabe sitte allegearre yn in laach fan it leksikon fan frjemde wurden. Dy alternânsjes kinne neffens my it bêste as gefallen fan konverzje mei it Nederlânsk beskreaun wurde, ek wat de morfology oangiet; by dy konverzje wurdt oansluten by it Fryske systeem dêr't in lange nasalearre fokaal ek allinnich mar yn in syllabe mei klam stean kin. Yn 'e útspraak fan dy frjemde wurden slacht, at it om nasalearring giet, de gaos foar master op. Dat is dêr grif net in automatyske regel, omdat de mear Fryske en de mear Nederlânske útspraak neistinoar foarkomme, mooglik wol by ien en deselde sprekker, wat doelt op grutte ûnwisens. Mar yn frjemde wurden bliuwt ek wol in /r/ stean op plakken dêr't er yn Fryske wurden stom is, bgl. sport [sport]. Dat kin derop wize dat der gjin automatyske regel mear yn it Frysk is dy't /r/ foar dentalen útstjit; mar it hat mear eigenskip dat frjemde wurden har ynearsten net safolle om 'e measte Fryske regels bekroadzje en der om sa te sizzen samar ynploffe.²³

8.3 Nasalearring en klam yn eigen wurden

Riemersma (1979:38) seit dat yn tekenje al syllabisearre, mar net assimilearre wurdt; en syllabisearre en assimilearre wurdt der yn bgl. stikken jaan [stIk̥nja:n]. Tekenje jout er op s. 81, noat (f), fonetysk oan as [te:k̥njə], wylst [te:k̥njə] (mei syllabi-

searring en assimilearring fan [ŋ] oan /k/) of [te:kǽjə] (mei nasalearring) te fêrwachtsjen wienen, mar dy besteane neffens him net. Hy wol derop út, dat yn sokke gefallen -je, ûnder ynfloed fan de ek tige gongbere útspraak -[i], net rjocht funksjonearret as suffiks en dat der in /n/ foar pleatst is: /te:kən+jə/; nei syllabisearring en it wurkjen fan in útfalregel soe it dan [te:knjə] wurde. At tekenje as [te:kən+jə] útsprutsen wurdt, nimt er oan dat de formatyfgrins in segmint nei foaren skood is: /te:kən+jə/ (dêr't '+' eefkes foar foarmatyfgrins stiet). Tiersma (1979:173) mient dat it mooglik gearhinget mei klam. Tekenje jout er foar de klamferhâldingen wer as: 1 3 2

tekenje

Foar myn dialekt nim ik oan dat it ferbaal morfeem -je ûnderlizzend -i is: /te:kən+i/ dêr't de syllabifikaasjeregels te:\$kə\$ni fan meitsje en dat gjin ynput foar de nasalearringsregel is. De foarm [te:knjə] en [te:kǽjə] soe ik sa wol útsprekke kinne, al binne se my net eigen, mar [te:knjə] komt my nuver oan. Om in ekstra ynskode /n/ oan te nimmen, komt jin tige as in ad hoc oplossing foar. Riemersma nimt sa'n /n/ lykwols ek oan by wurden as havenje, leagenje, hoffenje om dêrmei te ferklearjen dat dêr syllabisearring is en gjin nasalearring en dan krijt er gruttere generalisearjende krêft. In oare mooglike ferantwurdig is, dat de /n/ yn tekenje ambisyllabysk is, dus sawol by teken- as by -nje heart; dat soe nasalearring opkeare en syllabisearring mooglik meitsje. Earst moatte dan de syllabegrinzen takend wurde en dêrnei moat syllabisearring wurkje as automatyske regel. Sa'n oardering is yntrinsyk, at syllabisearring gebrûk makket fan 'e syllabegrinzen en dêr gean ik fan út. Soks liket in soad op Riemersma syn oplossing mei in ynskode /n/. Mar wylst dat in ad hoc-oplossing is, is it ambisyllabysk wêzen fan in segmint in tige algemien ferskynsel. Mar mear as in ûnderstelling is it net.²⁴

At tekenje, havenje en oare lyksoartige ferba útsprutsen wurde as [te:kən+jə] en [ha:vən+jə] giet de nasalearring, en ek de mooglike syllabisearring, dêr net troch om reden fan 'e syllabifikaasje; dy is dan ntl. te:\$kə\$njə en ha:\$və\$njə en dêrmei binne de wur-

den gjin ynput foar de nasalearrings- noch de syllabisearringsregel (sjoch ek Riemersma (1979:82, noat f) dy't it hat oer in ferskode formatyfgrins). It hat dus net streekryocht mei de klamferhâldingen te krijen.

9. Gearfetsjend

Gearfetsjend kom ik ta dizze útstellen:

1. nasalearring moat opfette wurde as in foarm fan kontraksje en moat beregele wurde mei in regel fan it transformasjonele type.
2. by kondysjes op nasalearring is de syllabegrins fan belang en de morfeem- of wurdgrins net.
3. nasalearring mei rekking is gjin produktive regel yn it hjoeddeiske Frysk; de rekking moat mei in relasjonele regel ferantwurde wurde.
4. de nasalearringsregel is in automatyske fonologyske regel.
5. nasalearring mei kondisjonearjende /s/ yn frjemde wurden moat, wat de lingte fan 'e nasaleare fokaal oangiet, beskreaun wurde yn termen fan konverzjeregels mei it Nederlânsk.

Noaten:

- * Dit artikel is in tige beârbeide en ynkoarte ferzje fan in skripsje taalkunde dy't ik yn it ramt fan 'e stúdzje Frysk M.U.-B skreaun haw.
- 1) Sjoch foar in kritysk besprek fan 'e opfettingen yn Cohen et al. en in oersjoch fan 'e diskusje Van der Meer (1976).
- 2) Sa't ek út it Nederlânsk fan Frysktaligen wol bliken docht.
- 3) Yn in sin lykas "Doe begriep ik earst dat ik bedondere waard" komt earst ek as [jɛst] foar.
- 4) Utsprutsen as [pakɲɲar] en [opmɲɲar].
- 5) Ynearsten wurdt syllabifisearre as "y\$near\$sten", mar ynjeksje net as "y\$nje\$ksje", hoewol't it klampatroan yn beide wurden gelyk is. It liket my sa ta, dat de syllabifikaasje fan injectie yn it Nederlânsk dêr de oarsaak fan is.
- 6) [-syll, +kont] soe de acht konsonanten dekke, mar dan wie de /h/ der ek by en dy docht net mei. Jo

hawwe ek gjin r-deleesje foar /h/, ferlykje Tier-sma (1979:142). Mooglik moat dat sa ferklearre wurde, dat /h/ de swakste konsonant is, te ferlykjen mei /ə/ by de fokalen. Salang't my dat net klearder foarstiet, bliuw ik by myn útstel.

- 7) Ferlykje lykwols Van der Hulst (1978:438): "P-regels binnen de NGF zijn dus die fonologische regels die in hun SD uitsluitend verwijzen naar fonetische informatie (zoals kenmerken, woord- en syllabe-grenzen) (...)" (ûnderstreking fan my, W.V.)
- 8) Dat soe betsjutte dat elke automatyske regel dûbel formulearre wurde moast.
- 9) Ik brûk gearstald hjir foar it Nederlânske geleed.
- 10) Dat kwaliteitsferskil is suver fonetysk; fonologysk besjoen is [e:] in lange [I].
- 11) Dêr giet it om in ferkoartingsproses.
- 12) It giet om allegear fleksjesuffixen, dat de driuw nei paradigmatiske lykslach is dan grut.
- 13) Hy kin lykwols ek drekt al yn guon gefallen blokkearre wêze.
- 14) $F_n \rightarrow F:n / ______ + s(-)$ hie mooglik ek kinnen, mar it giet my hjir allinnich mar om it ferskil yn lingte.
- 15) Sjoch lykwols ek noat 12.
- 16) Troch Jarich Hoekstra, yn in gearkomste fan it taalkundich wurkferbân fan 'e Fryske Akademy, 15 maaie 1981.
- 17) Rekking, in opake regel, is fansels net mear produktif. It giet my derom wêrom't guon rekkingsgefallen net weromstrukturearre binne nei koarte fo-kaal en oaren al. Dat hinget neffens my gear mei de net mear produktive morfologyske ôflieding fan 'e rekkingsgefallen, foar bgl. it fleksjesuffix fan 'e twadde persoan oer.
- 18) Omdat it hjir neffens my net om in wurdfoarmingsregel giet, haw ik it kopke tuske skrapkes set. Mooglik kin in taalbrûker mânsel as in gearstalling fan man mei it suffiks-sel beskôgje, mar ik leau net dat er dat docht.
- 19) Wêrom't adverbium tusken skrapkes set is, wurdt fierderop wol dúdlik, hoopje ik.
- 20) Neffens Van den Toorn (1982a en 1982b) en Mattens

- (1984) binne der yn it Nederlânsk foar nominale gearstallingen wol tendinzen oan te jaan, mar gjin strakke regels wat de oergongslûden oangiet. Foar it Frysk soe soks nochris neigongen wurde moatte.
- 21) At in taalbrûker winst as suver monomorfematysk oanfielt/begrypt, sûnder ynterne "+", kin (8) syn wurk fansels ek net dwaan. Winst stiet dan (morfologysk) op deselde streek as bgl. glâns.
 - 22) De konverzjeregel set in Nederlânske ûnderlizzende foarm om yn in Frysken-ien; dêr moatte dan de fonologyske regels noch op wurkje.
 - 23) Der wurde yn it Frysk noch wol r'en stom makke, bgl. yn ferdwine [fədʷinə], hy smart [smat], it barde [badə]. De regel wurdt no nei alle gedachten morfologysk ynterpretearre en wurket oer "+" en "#" hinne.
 - 24) Sjoch foar it kondisjonearjen fan in fonologysk proses troch in ambisyllabysk segmint yn it Nederlânsk Reker & Streekstra (1984) en Berendsen & Zonneveld (1985).

Literatuer:

- Anderson, S.R. (1976): 'Nasal consonants and the internal structure of segments'. Yn: Language 52, 326-344.
- Berendsen, E. & W. Zonneveld (1985): 'Nederlandse schwa-invoeging op z'n Deens'. Yn: Spektator 14, 166-169.
- Booij, G.E. (1981): Generatieve fonologie van het Nederlands. Utrecht/Antwerpen.
- Booij, G.E. (1982): 'Lexicale fonologie en de organisatie van de morfologische component'. Yn: Spektator 12, 169-188.
- Booij, G.E. (ed.) (1979): Morfologie van het Nederlands. s.p.
- Cohen, A., C.L. Ebeling, K. Fokkema & A.G.F. van Holk (1972²): Fonologie van het Nederlands en het Fries. 's Gravenhage.
- Hulst, H. van der (1978): 'Overzichtsartikel: natuurlijke generatieve fonologie'. Yn: Spektator 7, 434-461.
- Kiparsky, P. (1971): 'Historical Linguistics'. Yn: P.

- Kiparsky: Explanation in Phonology. Dordrecht (1982), 57-80.
- Mattens, W.H.M. (1984): 'De voorspelbaarheid van tussenklanken in nominale samenstellingen'. Yn: De nieuwe taalgids 77, 333-343.
- Meer, G. van der (1976): 'The phonological interpretation of nasality in Frisian reconsidered'. Yn: Us Wurk 25, 51-62.
- Meer, G. van der (1979): 'External sandhi in Frisian'. Yn: Nils Århammar & Teake Hoekema (eds.): Scripta Frisica. Tinkbondel foar Arne Spenter (= Us Wurk 28), 139-154.
- Reenen, P.T. van (1981): Phonetic feature definitions. Their integration into phonology and their relation to speech. A case study of the feature Nasal. Dordrecht.
- Reker, S. & N.F. Streekstra (1984): 'Ambisyllabiteit en d-insertie'. Yn: Tabu 14, 67-77.
- Riemersma, Tr. (1979): Sylabysjerring, Nazzeljering, Assymyljerring. Ljouwert.
- Schultink, H. (1961): 'Produktiviteit als morfologisch fenomeen'. Yn: Booij (ed.) (1979), 47-62.
- Sjölin, B. (1976): "Min Frysk". Een onderzoek naar het ontstaan van transfer en "code-switching" in het gesproken Fries. Amsterdam.
- Tiersma, P. (1979a): Aspects of the phonology of Frisian, based on the language of Grou. Amsterdam.
- Tiersma, P. (1979b): 'Breaking in West-Frisian: a historical and synchronic approach'. Yn: Utrecht Working Papers in Linguistics, No.8, 1-40.
- Tiersma, P. (1980): The lexicon in phonological theory. Bloomington, IULC.
- Toorn, M.C. van den (1982a): 'Tendenzen bij de beregeling van de verbindingsklank in nominale samenstellingen I'. Yn: De nieuwe taalgids 75, 24-33.
- Toorn, M.C. van den (1982b): Idem II. Yn: ibid., 153-160.
- Trommelen, M. & W. Zonneveld (1979): Inleiding in de generatieve fonologie. Muiderberg.
- Zonneveld, R. van (1981): 'Affix-valentie'. Yn: Glott 4, 267-302.
- Zonneveld, R. van (1983): Affix-grammatika. Een onderzoek naar woordvorming in het Nederlands. Groningen.